

IV. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ПЕДАГОГІКА

УДК 7.02(477.87)

Одарка СОПКО,
доцент, кандидат мистецтвознавства,
Закарпатський художній інститут,
м. Ужгород, Україна

Світлана САВЧИН,
викладач кафедри дизайну
Закарпатський художній інститут,
м. Ужгород, Україна

ПРОЕКТ ПРИКЛАДНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ «КОРОЛЕВСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ 1401р.». Факсимільне видання рукописної пам'ятки Закарпаття

Сопко О. І., Савчин С. І. Проект прикладного дослідження «Королевське Євангеліє 1401 р.». Факсимільне видання рукописної пам'ятки Закарпаття. У проекті йдеться про відтворення рукопису «Королевське Євангеліє 1401 р.», у факсимільному виданні, однієї із найдавніших датованих пам'яток Закарпаття. Ця наукова праця дасть можливість доповнити мистецтвознавчу систематизацію відомих творів, проаналізувати мистецькі позиції та писемну спадщину краю. Дослідження дозволить окреслити головні напрямки у сучасній художній освіті через певні історичні, мовознавчі та мистецтвознавчі аспекти розвитку краю.

Ключові слова: Закарпаття, рукопис, Станіслав Граматик, проект, факсимільне видання, кафедра дизайну ЗХІ.

Сопко О. И., Савчук С. И. Проект прикладного исследования «Королевское Евангелие 1401 г.». Факсимильное издание рукописного памятника Закарпатья. В проекте говорится о воссоздании рукописи «Королевское Евангелие 1401 г.», в факсимильном издании, одного из древнейших датированных памятников Закарпатья. Эта научная работа даст возможность дополнить искусствоведческую систематизацию известных произведений, проанализировать художественные позиции и письменное наследия края.

Ключевые слова: Закарпатье, рукопись, Станислав Грамматик, проект, факсимильное издание, кафедра дизайна ЗХИ.

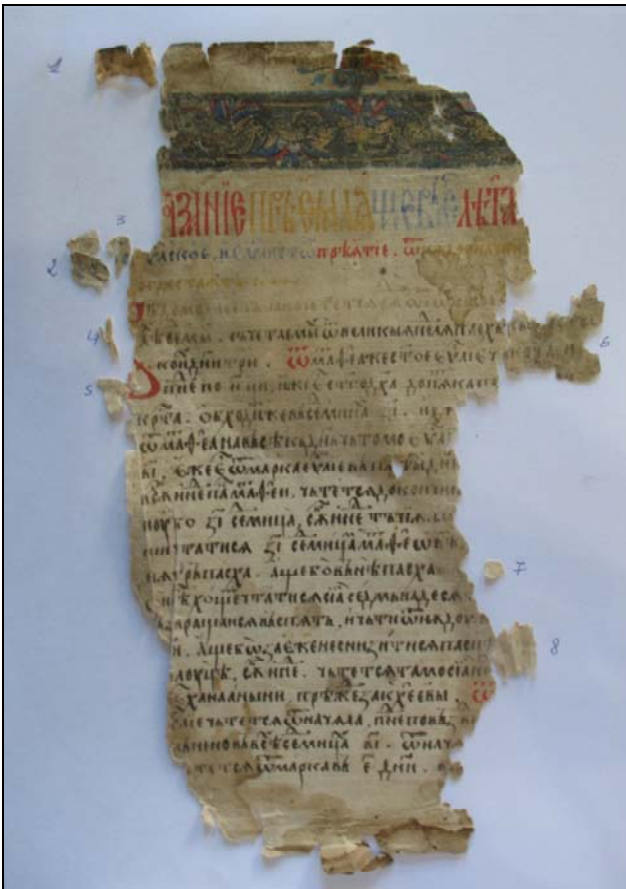
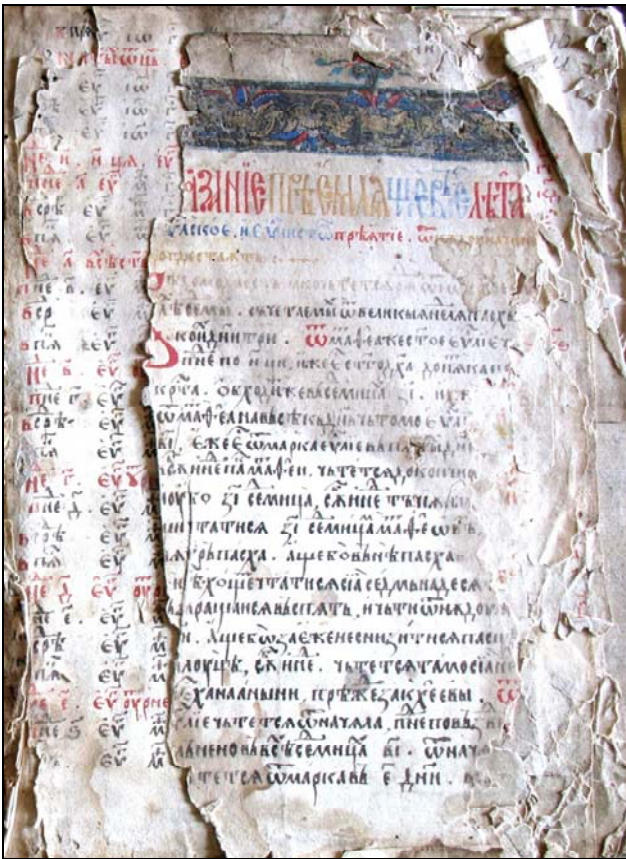
Sopko O., Savchyn S. The project of the manuscript «Korolevo Gospel 1401». The facsimile edition of one of the oldest dating monuments from Transcarpathia. The project refers to the reproduction of the manuscript «Korolevo Gospel 1401» in a facsimile edition, one of the oldest dating monuments from Transcarpathian province. This scientific work will make it possible to supplement the systematization of famous works of art, to analyse artistic positions and the written heritage of the region. This research will allow to outline the main trends in modern art education at certain historical, linguistic and art aspects of the region, adding new information on the history of art and culture in Transcarpathia.

Keywords: Transcarpathia, manuscript, Stanislav Grammatic, project, a facsimile edition, design department of TIA.

У 2011 р. на Закарпатті відзначили 610 років найдавнішої датованій рукописній пам'ятці «Королевське Євангеліє». Переписана пам'ятка Станіславом Граматиком у 1401 р., в с. Королево, на Виноградівщині (Закарпатська обл.). Тоді ж відбулася науково-практична конференція «Королевське Євангеліє – пам'ятка духовної культури Закарпаття» (м. Виноградів, 30 листопада 2011 р., палац Перені), на якій було прийнято рішення: на підставі пункту № 8 ухвали, запропонувати відтворити макет Королівського Євангелія на базі кафедри дизайну Закарпатського художнього інституту.

Постановка проблеми. З усіх ланок художньої традиції згаданого регіону однією з найменш досліджених залишається рукописна спадщина – яскравий напрямок графічного мистецтва Закарпаття. Звідси – необхідність здійснення спеціальних мистецтвознавчих досліджень та факсимільного видання, спрямованих на висвітлення традицій рукописної творчості. Творення й формування авторських набутоків рукописної книги Закарпаття XIV-XV ст. на традиціях східно- і південнослов'янських культур, репрезентує персональну спадщину переписувача Станіслава Граматика. Отож тема дослідження є актуальною, потрібною для сучасної мистецтвознавчої теорії й практики. А продовження відповідних фахових досліджень може стати приводом для використання цих матеріалів мистецтвознавцями, істориками, культурологами, філологами при написанні узагальнюючих праць з історії українського мистецтва і культури, де ще вистачає «білих плям» та всіляких перекручень.

Актуальність даної праці полягає у тому, що досліджувана пам'ятка належить до небагатьох манускриптів поважної давнини, яка містить достатні «вихідні реквізити»: назву книжки, місце її написання, час завершення праці над нею, ім'я автора-переписувача і т. д. Показово, що поряд з рисами, які притаманні українській рукописній книзі XIV-XV ст. важливо визначити трансформоване зображення на основі місцевих естетичних пріоритетів книжкової форми. Дослідження рукописної пам'ятки в усіх складових наукової проблематики є актуальним для сучасного мистецтвознавства як важлива ланка культурно-мистецької скарбниці Закарпаття, а сучасний стан цієї пам'ятки потребує необхідної реставрації. Такою є пропозиція від Наукового національного центру України Міністерства культури України. Проведення реставраційних робіт заплановано розпочати у 2015-2016 рр. З огляду на те, що рукопис перебуватиме у реставраційному центрі значний час, представляти її може дане репринтне видання, для подальшої дослідницької роботи. Фонди музею можуть надавати матеріали і електронного макету, який уже розроблено на базі кафедри дизайну Закарпатського художнього інституту. Завершилася робота над виготовленням паперового сигнального примірника як макету-оригіналу для подальшої роботи над факсимільним виданням книги.

Вигляд оригіналу рукопису. Аркуш № 1.

Виклад основного матеріалу дослідження. З історії рукопису відомо, що цю книгу знайшли без попередньої інвентаризації, нічим не означену

(пізніше № 68), під час формування каталогу бібліотеки Мукачівського монастиря в лютому 1951 р. Книга була в поганому стані: $\frac{3}{4}$ сторінок пошкодила волога [5:392]. У 1960 р. її передано до фондів Закарпатського обласного краєзнавчого музею.

Ця рукописна пам'ятка потребує багатоаспектного комплексного дослідження для висвітлення історичних, культурно-мистецьких процесів. Зокрема, йдеться про осередки книгописання у Закарпатті кінця XIV – початку XV ст. Свідчення про певну культурну тенденцію на території Закарпаття підтверджується оформленням рукописів ще трьох датованих книг – Євангеліє апракос 1422 р., Мукачівський літопис, розпочатий 1458 р., Мінеєю 1500 р., а також гарно оздоблений недатований кодекс – Мукачівський Псалтир [2:63], який вчені відносять до початку XV ст.

Дослідження цього проекту мають на меті з'ясувати особливості розвитку рукописного мистецтва Закарпаття в контексті українського та центральноєвропейського культурного життя, а також спробувати розкрити особливості розвитку художньої форми, притаманної закарпатським художнім осередкам на основі пануючих європейських ідей та національної культурної традиції. Передбачається показати вплив цих осередків на художні процеси на території сучасної Східної Словаччини, північно-східної Угорщини та північно-східної Румунії.

Зміст пам'ятки – Євангелія від Матвія, Марка, Луки та Іоанна. За описом Королевське Євангеліє переплетено та має оправу. Шкіра, що обтягнута на дошках, має значні пошкодження. Фрагмент, що був оздоблений тисненням й позолотою, залишився на першій частині дошки (розміром близько 25 см²). Розмір дощок: 210 мм × 285 мм, товщина дошки – 110 мм. Корінець – 65 мм. Формат книжкового блоку 205 мм × 265 мм. Вціліла частина залізної фібули (застібки). До внутрішньої частини дощок приклеєні шматки паперу без написів; видно проби ножем рівних ліній. Є нумерація зошитів, число яких складає 22. Вони означені внизу сторінок посередині слов'янськими літерами. Кожний зошит має 8 аркушів. У кінці додано $\frac{1}{2}$ зошита, тобто 4 аркуші. Разом усіх сторінок 360. Деяких сторінок не вистачає, наприклад перший зошит має 7 аркушів, нема 5-го та 6-го аркуша 18-го зошита (початок Євангелія від Іоанна). Папір рукопису блідно-сірий, досить щільний, гладкий, глянцевиий. 4-й аркуш вклеєний пізніше з іншого паперу. Папір має два різноманітні водяні знаки (філіграні): 1 – дзвін і 2 – половина тулуба єдинорога [4:3-4].

За методикою та методологією дослідження, що створюватиметься авторами у ході виконання проекту, ведеться системне вивчення об'єкта в контексті різних явищ та тенденцій, які мали найбільший вплив на його розвиток. Базовим методом у дослідженні є мистецтвознавчий, який дає змогу аналізувати художньо-пластичні особливості оформлення зразків рукопису та визначити спільні й відмінні стильові риси, притаманні творчій манері автора пам'ятки – Станіслава Граматика. Порівняльний та аналітичний методи дають змогу виділити

характерні спільні й відмінні риси рукописних книг Закарпаття, виявити моделі оформлення рукописів у творчій спадщині Станіслава Граматика Синхронний та історико-діахронний методи дозволять з'ясувати фактори, які зумовлювали традиційні та новітні риси в оформленні книги, визначити головні тенденції розвитку манускриптів Закарпаття XIV-XIX ст. в контексті історії української рукописної книги, а також виявити зміни, що вплинули на їхню художню образність. Порівняльно-типологічний метод покликаний виявити ті явища, які мали найбільший вплив на формування стилістики в оформленні оздоб рукописів загалом.

За особливостями структури та складових проведення досліджень враховувалися особливості книжкової структури, а також проводилася необхідна послідовність у відтворенні аркушів пам'ятки за відповідними завданнями, зокрема:

- отримати можливість здійснювати дослідження науковцям;
- необхідність створити точний макет-оригінал для подальших досліджень;
- здійснення фотофіксації аркушів рукопису для виготовлення електронного макету;
- конвертація у формат PSD для опрацювання;
- збереження копій як першоджерела (JPEG 300 dpi) для архіву фонду Закарпатського обласного краєзнавчого музею й кафедри дизайну ЗХІ;
- корекція перспективи за допомогою комп'ютерного фоторедактора на заданому форматі;
- розробка таблиці параметрів рукописної смуги у розгортці з урахуванням розкладки полів;
- усунення дефектів методом комп'ютерної корекції;
- розташування сторінок на форматі з урахуванням максимального уникнення деформації літер та ін. графічних елементів книги;
- очищення сторінок від зовнішнього фону;
- урахування особливостей пошкоджених аркушів з 1-ї по 20 сторінки;
- корекція тону зображення;
- доливання тла паперу в корінцевій частині;
- виготовлення паперових друківаних пробників для блоку книги;
- реконструкція оправи.

Робота над проектом проводилася за вищеперерахованими завданнями в три етапи з 2011 до 2015 рр.

• Перший етап – 2011-2013 рр. – опрацювання оригіналу та виготовлення електронного макету з науковим звітом та результатами відтворення оригіналів. Проводилася систематизація електронного макету. Викладачами кафедри Сопко О. І. та Савчин С. І. велася науково-дослідна робота над оригіналом рукописного кодексу «Королевське Євангеліє 1401 р.» на основі угоди, укладеної між Закарпатським обласним краєзнавчим музеєм, Управлінням культури ОДА та Закарпатським художнім інститутом.

Упродовж 2012-2014 рр. розроблено макет-оригінал рукопису «Королевське Євангеліє 1401 р.» обсягом 360 сторінок. Відзнято та опрацьовано 180 розгортів рукописних аркушів пам'ятки, які згодом переведено у комп'ютерну програму Photoshop. За-

вершено роботу над макетуванням сторінок. Проводилася підготовка до поліграфічного відтворення одного примірника рукопису. Електронний макет передано для дешифрування завідувачу відділу історії та граматики Інституту української мови Національної академії наук України, члену-кореспонденту НАН України Василю Васильовичу Німчуку з метою підготовки матеріалів для факсимільного видання «Королевського Євангелія 1401 р.».

Робота над першим зошитом рукопису. Фонди Закарпатського обласного краєзнавчого музею. 2013 рік.

• Другий етап – 2014-2015 рр. – розробка друккарських процесів репринтного видання для двох паперових примірників. Підготовлено науковий звіт за другим етапом та результатами аналізу зібраного матеріалу, публікації статей у фахових виданнях за 2014-2015 рр. Завершено роботу макету для друкування книжкового блоку книги, через складний технічний етап корекції перспективи. За допомогою комп'ютерного фоторедактора кожна сторінка укомпонуувалася на форматі, заданому у таблиці параметрів рукописної смуги. Після цього процес формування сторінок у розгортах, з урахуванням розкладки полів та направляючих (у мм). Хоча параметри розкладки полів достатньо умовні, через те що рукопис дуже пошкоджений. Також розроблено проект реконструкції оправи візантійського типу, відповідного до рукописної пам'ятки зазначеного періоду.

• Третій етап – 2015-2016 рр. – надрукувати факсимільне видання з нагоди 615-ї річниці з часу створення пам'ятки. Науковою новизною у виконанні проекту є те, що до дослідження рукопису задіяно: кафедру дизайну Закарпатського художнього інституту, Управління культури ЗОДА, Закарпатський краєзнавчий музей, Національну академію наук України (Інститут української мови), кафедру книжкової графіки та дизайну друкованої продукції Української академії друкарства. З метою докладно представити очікувані результати за попередніми описами теорій, концепцій, закономірностей та моделей, що доповнюватимуться авторами, і враховуючи особливості здійснення відтворення оригіналу, до проекту залучено фахівців, які вивчали й досліджували книгу упродовж багатьох років. Їхні наукові праці будуть опубліковані у додатку-збірнику до факсимільного видання. Це фахівці різних аспектів, які можуть відтворити найповнішу картину досліджуваної рукописної книги. Серед них: Василь Васильович Німчук – мовознавець, завідувач відділу історії та граматики Інституту української мови Національної академії наук України, член-кореспондент НАН України; Одарка Іванівна Сопко – доцент, кандидат мистецтвознавства, завідувач кафедри дизайну Закарпатського художнього інституту; Йосип Васильович Кобаль – кандидат історичних наук, завідувач відділу археології Закарпатського краєзнавчого музею; Юлія Сергіївна Стемпіцька – мистецтвознавець, викладач кафедри книжкової графіки та дизайну друкованої продукції Української академії друкарства та ін.

Така співпраця зумовила процес формування фахового середовища у роботі над масштабним видавничим проектом з відтворення та здійснення накладу (100 пр.). Головним із завдань цієї співпраці є графічно точно відтворити оригінал рукопису, включаючи всі палеографічні особливості пам'ятки. Було видруковано 12 пробників з різних за структурою та щільністю типів паперу. Найбільш подібним до оригіналу виявився папір фінляндської фірми «Munken Puge».

Не менш важливим є збір матеріалу для публікацій у монографії-додатку наукових досліджень

накладом 100 примірників. Проводиться робота над науковим звітом за третім етапом та результатами аналізу. Підготовлено до друку статті у фахових вітчизняних виданнях та за кордоном іноземними мовами, що сприятиме зростанню цитування матеріалів науковців Закарпатського художнього інституту, а також передбачається представити наукові дослідження на міжнародних та вітчизняних конференціях.

За визначенням очікуваних результатів проекту можуть бути науково обґрунтованими та доведеними закономірності, які є корисними методичними і технічними напрацюваннями, набутими на основі практичного досвіду. Адже практичне значення роботи полягає в можливості використання одержаних результатів у наукових дослідженнях з українського мистецтвознавства та культурології, при укладанні методичних посібників для практичних завдань, теоретичних викладів та курсових робіт, у розробках навчальних програм для закладів мистецького спрямування. Не менш важлива просвітницька діяльність, наприклад, формування експозиції з історії розвитку рукописного книжкового мистецтва на Закарпатті.

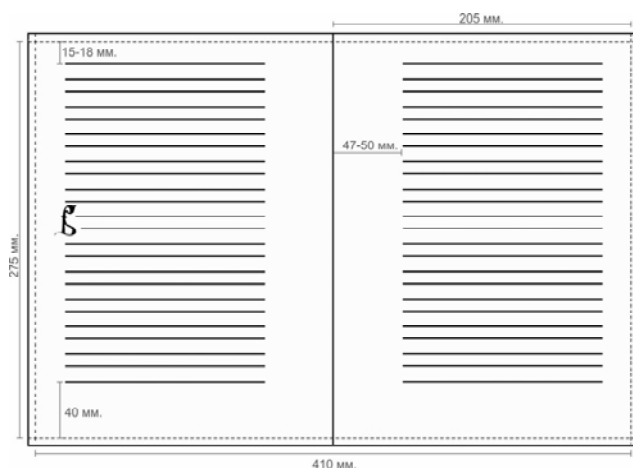
Результати наукової та методичної роботи були апробовані у виступах на міжнародних науково-практичних конференціях; відбулася презентація електронного макету, двох репринтних видань «Королевське Євангеліє 1401 р.» у м. Ужгород 18 серпня 2015 р. [3]; опубліковано близько 12-ти наукових статей у фахових виданнях; ведеться робота з підготовки підручника на тему кириличного шрифтового мистецтва у співпраці з видавництвом «Гражда», автори – О. Сопко, Н. Пономаренко, С. Савчин, О. Кофель. Також результатом практичного впровадження цієї наукової роботи є пересувна виставка «Відтворення» – виконані копії аркушів «Королевського Євангелія» 1401 р., яку здійснили студенти 1 курсу графічного дизайну із дисципліни «Шрифти та типографіка» (викл. Сопко О. І.). Проведено майстер-класи з ілюстрування та конструювання подібних за архітектонікою артбуків із дисципліни «Архітектоніка книги».

Варто зауважити і про цінність результатів для підготовки фахівців у системі освіти даної тематики, що беруть участь у виконанні проекту. Це науково-методичні завдання, що виконуються викладачами у межах їх основної педагогічної діяльності. На основі запропонованої теми здійснюється практична робота над опрацюванням матеріалів даного рукопису викладачами на базі комп'ютерного класу та лабораторії кафедри дизайну ЗХІ.

Висновки і перспективи. Факсимільне видання рукописної пам'ятки 1401 р. класифікується як вид особливих видань книжкового мистецтва. Вони не призначені для продажу, а швидше за все потраплять безпосередньо до музеїв, бібліотек, дослідників та колекціонерів.

Важливим у проекті є і те, що дослідження оригінальних рукописних зразків може сприяти розробці нових національно забарвлених кирилических шрифтів, завдяки яким збережеться оригінальність

книжної культури, що в умовах глобалізації набуває особливої актуальності для сучасного вітчизняного друкарства, а практична цінність очікуваних результатів є важливою для потреб розвитку конкретної книжкової галузі. Дана розробка представляє велику цінність не тільки як твір книжкового мистецтва, а й як джерело з історії писемності та мови, і посяде належне місце поряд з аналогами факсимільних видань українських пам'яток, таких, як Пересопницьке [6] та Луцьке Євангелія [1].

Розробка макету-копії – 2015 р.
Таблиця параметрів рукописних смуг, укомпонованих в розгортці. Розкладки полів та направляючих

ЛІТЕРАТУРА

1. Волинська рукописна спадщина у факсимільних виданнях. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://volyn ikona.at.ua/blog/>
2. Запаско Я. Українська рукописна книга / Я. Запаско. – Львів: Світ, 1995. – 480 с.
3. Когут І. В Ужгороді презентували два примірники Королевського Євангелія. [Електронний ресурс] / І. Когут. – Режим доступу: <http://mediacenter.uznu.edu.ua/news/>
4. Сопко О. І. Оздоба Королевського Євангелія 1401 року // Вісник ЛНАМ. – № 24. – Львів, 2014. – С. 188–201.
5. Пронин В. Закарпатское Евангелие 1401 года // А. Монич, Ю. Данилец. Собрание трудов. Архимандрит Василий (Пронин). Т. 1. – Ужгород: Патент, 2010.
6. Факсимільне видання Пересопницького Євангелія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvfund.org/vidannya/knigarna/>

УДК 77.04(437.6)

Лукаш БАБКА,
директор Слов'янської бібліотеки
Національної бібліотеки Чеської Республіки,
м. Прага, Чехія

Гана ОПЛЕШТИЛОВА,
бібліотекар, спеціаліст відділення послуг
Слов'янської бібліотеки
Національної бібліотеки Чеської Республіки,
м. Прага, Чехія

ФОТОГРАФІЇ РУДОЛЬФА ГУЛЬКИ (1887-1961) З ТЕМАТИКОЮ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ У ПРАЗЬКІЙ СЛОВ'ЯНСЬКІЙ БІБЛІОТЕЦІ

Бабка Л., Оплештілова Г. Фотографії Рудольфа Гульки (1887-1961) з тематикою Підкарпатської Русі у пражській Слов'янській бібліотеці. У дослідженні розглядається детальна біографія чеського чиновника, перекладача української літератури і фотографа-аматора Рудольфа Гульки (1887-1961), а також наводиться систематизоване опис колекції його фотографій, яка знаходиться у пражській Слов'янській бібліотеці (відділенні Національної бібліотеки Чеської Республіки). Колекція – це майже 4400 світлин, знятих впродовж 1920 – початку 1930-х рр. на території Підкарпатської Русі, Словаччини, Моравії, Чехії та декількох інших країн.

Ключові слова: Рудольф Гулька, Підкарпатська Русь, історична фотографія, документальна фотографія, чесько-українські культурні відносини.

Бабка Л., Оплештілова А. Фотографии Рудольфа Гульки (1887-1961) на тему Подкарпатской Руси в пражской Славянской библиотеке. В исследовании рассматривается подробная биография чешского чиновника, переводчика украинской литературы и фотографа-любителя Рудольфа Гульки (1887-1961), а также приводится систематизированное описание коллекции его фотографий, которые находятся в пражской Славянской библиотеке (отделении Национальной библиотеки Чешской Республики). Коллекция – это почти 4400 фотографий, снятых в течение 1920 – начале 1930-х гг. на территории Подкарпатской Руси, Словакии, Моравии, Чехии и нескольких других стран.

Ключевые слова: Рудольф Гулька, Подкарпатская Русь, историческая фотография, документальная фотография, чешско-украинские культурные отношения.

Babka L., Opleštilová H. The Photographs of Rudolf Hůlka (1887-1961) with the Themes of Subcarpathian Rus' in the Slavonic Library in Prague. The text provides a detailed biography of the Czech official, translator of Ukrainian literature and amateur photographer Rudolf Hůlka (1887-1961) along with a structured description of his collection of photographs, which is in the holdings of the Slavonic Library in Prague (a division of the National Library of the Czech Republic). This collection, containing almost 4,400 photographs made in the 1920s and in the early 1930s in Subcarpathian Rus', Slovakia, Moravia, Bohemia and in several other areas, is an exceptional material for the study of history, ethnography and culture of all of the above-mentioned regions.

Keywords: Rudolf Hůlka, Subcarpathian Rus', historical photographs, documentary photographs, Czech-Ukrainian cultural relations